

Ягодзінський Сергій, м. Київ
Національний авіаційний університет

СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА КОЕВОЛЮЦІЇ ПРИРОДИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети і може – повинна – діяти і мислити в новому аспекті, не лише в аспекті окремої особистості, сім'ї чи роду, держав чи їхніх союзів, але і в планетному аспекті

В.І. Вернадський

Сьогодні досить часто на конференціях різного рівня і тематики, у статтях і монографіях зустрічаються тези, які визначають сучасне суспільство як самоорганізоване, нерівноважне, дисипативне, нелінійне утворення, вивчення якого потребує розробки нової постмодерної, постнекласичної чи то деконструктивної методології. Не вдаючись до аналізу перелічених світоглядних орієнтацій, скажемо одне – більшість із них розроблені представниками західної соціології, психології чи політології, які, базуючись на фактичному матеріалі, – суспільних відносинах новітньої доби, постулювали їх наявність, не вдаючись до глибокої науково-філософської рефлексії. Натомість, дефініція явищ і процесів, які викликали зміну етичних, аксіологічних, гносеологічних та онтологічних орієнтирів соціуму кінця ХХ-поч. ХХІ ст., є однією із головних задач практичної філософії, котра, усвідомивши наслідки науково-технічного прогресу і здобутки сучасного природознавства, здатна виробити їх соціокультурне оточення та запропонувати такі коеволюційні методи конституювання суспільства, які з одного боку спрямовуватимуться на вирішення існуючих проблем, а з іншого – забезпечуватимуться історико-науковими підходами до його прогнозування, моделювання, експериментування, діагностування тощо.

Натомість, на даний момент ситуація зводиться до класичного новоевропейського питання про емпіризм та раціоналізм, адже, перевага віддається тому, що очам-видно, а відповідно навіть спроба побудови концепції, яка б пояснювала наявні явища, почала сприйматися як ворожа самому ж суспільству теорія. При цьому мало враховується факт переходу як науками про природу так і науками про суспільство від об'єкт-суб'єктної до суб'єкт-суб'єктної моделі взаємодії, яку можна назвати коеволюційною.

Перш ніж розглядати коеволюцію природи і суспільства як єдине ціле, спробуємо довести правомірність синергетичного підходу у цьому процесі. Перефразовуючи заклик Е. Гуссерля, повернемося назад до суспільства, точніше – розглянемо причину, яка змушує називати його самоорганізованою, непередбачуваною системою. Подовжуючи відому аналогію політичної системи як гри в шахи, відзначимо, що з точки зору математичної теорії ймовірностей ця гра є простою, тобто кожен крок, при правильних діях учасників, визначає переможця. Більше того, не складає особливих труднощів навіть написання алгоритму, який би видрукував всі можливі варіанти цієї гри. Виникає питання: чому ж чемпіона з шахів називають найрозумнішою людиною світу, а поєдинок між Г. Каспаровим та комп'ютером DeepBlue визначався як поєдинок людського та штучного інтелекту? Відповідь проста, навіть банальна, – величезна кількість можливих варіантів графу гри, робить її неосяжною для осмислення як цілого. До речі, програма, написана за вищезгаданим алгоритмом, працюючи на всіх у світі ЕОМ, вимагала б для свого завершення кілька мільйонів років.

Подібна ситуація панує й у суспільстві. Воно, визначаючись економічними, юридичними, психологічними, соціологічними параметрами, здатне до урівноваження, систематичне, прогнозоване, але, в силу іманентної комбінаторності подій, – непередбачуване, а тому – відкрите і самоорганізоване. Отже, зробимо наступний висновок: суспільство – це самоорганізована, дисипативна структура, події та явища в якій можна прогнозувати, проте з

відомою наперед долею імовірності. Саме в такому ракурсі, на нашу думку, правомірною є та синергетична парадигма, яка пропонується при вивченні систем фізичного, біологічного, хімічного чи соціального характеру.

Тепер повернемося до аналізу поняття “кoeволюція”. Філософський словник під редакцією А.А. Грицанова дає наступне тлумачення: коеволюція – термін, який використовується сучасною наукою для позначення механізму взаємообумовлених змін елементів, які є складовими цілісної системи, що розвивається. Враховуючи попередні міркування, систему “Природа-Суспільство” вважатимемо коеволюційною, адже нелінійні взаємовідносини в суспільстві ведуть до аналогічних змін у природі. Причому, така ситуація є історично обумовленою. Так автори збірника “Фізика в системі культури” відмічають: “В різні періоди розвитку різні типи цивілізацій включали в систему своєї культури різні типи взаємовідносин з природою... Таким чином, “співжиття” людини з природою завжди носило відбиток більшої чи меншої нерівності замість гармонічної коеволюції” (Фізика в системі культури. – М.: ИФРАН, 1996. – С. 43-44).

Що говорить отриманий результат? Перш за все, про необхідність формування у суспільстві категоричних імперативів на кшталт популярної біоетики. Однак, будучи чесними перед собою, слід визнати утопічність такого методу контролю коеволюційної взаємодії природи та суспільства, що пояснюється відсутністю статистичних прийомів реєстрації взаємовпливу та зручного механізму його кореляції.

Як метод вирішення поставлених задач, зарубіжними і вітчизняними вченими пропонується синергетична парадигма як теоретична фізико-математична основа вивчення коеволюції, тобто взаємообумовленості, взаємодоповняльності, взаємовизначеності природи і суспільства. Натомість терміни на кшталт флуктуація, біфуркація, незворотність, стохастичність, аттрактор, ентропія, динамічний хаос і т.п., які історично виникли і сформувалися в лоні природничонаукових дисциплін, маргінуючись в соціокультурну сферу, спотворюються, втрачають первинне значення, часто набуваючи абсолютно протилежного сенсу. А тому виникає псевдо-синергетична концепція, яка, оперуючи zdeформованими поняттями, продовжує при аналізі суспільства застосовувати математичні неадаптовані до неформалізованих утворень методики.

Особливо гостро проблема неузгодженості гуманітарного і природничонаукового розуміння синергетики спостерігається у філософських працях, які майорять вище перерахованими поняттями, проте, на жаль, кожен автор дає їм своє, так би мовити на “власну думку” трактування. В результаті самоідентифікаційна суспільна та відкрита природна системи вивчаються різними, хоча й категоріально подібними теоріями. Натомість, факт коеволюції природи та суспільства існує і є об’єктивною реальністю ноосферної діяльності людства, а тому потребує обережного, узгодженого аналізу та впливу.

Таким чином, синергетична парадигма, володіючи екстраполяційними методами вивчення відкритих нелінійних самоорганізованих систем може, і повинна бути використана як теоретична основа коеволюції природи та суспільства. Однак, не слід забувати, що активною складовою цього процесу є людина, дії якої і викликають підвищення ентропії.

Відповідно, – жодна теоретична схема чи концепція малоефективна без самоусвідомлення людством відповідальності за свої дії, за встановлення гармонійної коеволюції природи і суспільства.